

РОЗДІЛ 6

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 349.42

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-11/81>

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

PROBLEMS AND PROSPECTS OF AGRICULTURAL GREEN TOURISM DEVELOPMENT IN UKRAINE

Бакай Ю.Ю., к.ю.н.,

асистент кафедри земельного та аграрного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Тітова В.І., студентка IV курсу міжнародно-правового факультету

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті розглянуто роль сільського зеленого туризму як одного з найбільш перспективних напрямів розвитку туристичної галузі України. Проведено аналіз наукових підходів до трактування змісту цієї дефініції та визначено основні ознаки, притаманні окресленому виду туризму. Охарактеризовано розвиток сільського зеленого туризму як невід'ємної складової частини комплексного соціально-економічного розвитку сільських територій. У сучасних реаліях сільський зелений туризм постає як один з найбільш пріоритетних напрямів диверсифікації господарської діяльності суб'єктів аграрного сектору. Він є альтернативним джерелом забезпечення зайнятості сільського населення, підвищення рівня його доходів та показників якості життя. Досліджено проблемні питання правового регулювання сільського зеленого туризму. Розкрито перспективи розвитку сільського зеленого туризму шляхом удосконалення наявної нормативно-правової бази. Обґрунтовано необхідність удосконалення чинного законодавства України шляхом прийняття спеціального нормативно-правового акта – Закону України «Про сільський та сільський зелений туризм», а також запровадження довгострокових заходів з формування ефективної моделі державного регулювання сільського зеленого туризму. Необхідно забезпечити створення соціальних, політичних та інших умов розвитку цього виду туризму шляхом затвердження загальнодержавної програми розвитку сільського зеленого туризму, якою будуть закріплені основні напрями державної політики у визначеній галузі.

Розглянуто зарубіжний досвід розвитку сільського зеленого туризму з урахуванням того, що сьогодні сільський зелений туризм у європейських країнах перебуває на етапі активного розвитку та розглядається як сфера господарської діяльності, яка впливає на соціально-економічне становище сільських територій, допомагає зберігати пам'ятки історико-культурної спадщини, природне середовище, місцеву культуру та традиції, а також розширює канали збуту власновиробленої сільськогосподарської продукції сільськими господарями. Окрім того, зарубіжний досвід свідчить, що максимальний ефект у розвитку сільського зеленого туризму можливий лише за умов належної співпраці органів державної влади, громадських та професійних організацій.

Ключові слова: сільський зелений туризм, сільська місцевість, туризм, особисте селянське господарство, сільський господар.

The article examines the role of rural green tourism as one of the most perspective directions of the development of the tourism industry in Ukraine. The analysis of scientific approaches to the interpretation of the content of this definition is conducted and the main features of each type of tourism are determined. The development of rural green tourism is characterized as an integral part of the complex socio-economic development of rural areas. In modern realities the rural green tourism is one of the most priority areas of diversification of economic activity of agricultural sector entities, is an alternative source of ensuring employment of rural population, raising its income and quality of life. Problematic issues of legal regulation of rural green tourism is investigated. The prospects for the development of rural green tourism by improving the existing regulatory framework are explored. The need to improve the current legislation of Ukraine by adopting a special normative legal act – the Law of Ukraine “On rural and rural green tourism” and introducing long-term measures to form an effective model of state regulation of rural green tourism, which will ensure the creation of social, political and other conditions for development of this type of tourism by approving a national program for the development of rural green tourism, which will fix the main directions of state policy in a particular industry, has been proved.

The foreign experience of the development of rural green tourism is considered, taking into account the fact that today rural green tourism in European countries is at the stage of its active development and is considered as a sphere of economic activity that affects the socio-economic situation of rural areas, helps to preserve monuments of historical and cultural heritage, natural environment, local culture and traditions, as well as expanding the marketing channels for self-produced agricultural products by farmers. In addition, foreign experience shows that the maximum effect in the development of rural green tourism is possible only with proper cooperation of public authorities, public and professional organizations.

Key words: rural green tourism, countryside, tourism, private farming, farmer.

Постановка проблеми. Стан розвитку сільського господарства й сільських територій визначає соціально-економічний розвиток держави та є основною умовою продовольчого та сировинного забезпечення держави. Одним з найважливіших напрямів аграрної політики є розвиток сільських територій, спрямований на покращення життєвого рівня сільського населення, зростання ефективності, конкурентоспроможності та рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення розвитку людського потенціалу.

В умовах світової економічної кризи і посилення таких негативних процесів у суспільстві, як спад виробництва,

збільшення надлишку робочої сили, відсутність капіталовкладень у створення нових робочих місць та реструктуризацію господарства, все більше розвиваються галузі, які не вимагають великих фінансових вкладень. До них належить сільський зелений туризм [1, с. 46].

Ми погоджуємось з Т. Гакал, яка зазначає, що сільський зелений туризм є однією з небагатьох сфер економіки, яка може розвиватися виключно в сільській місцевості, використовуючи вже наявний потенціал країни, її окремих територій, та не вимагає залучення значних інвестицій. Перевагою такого виду туризму є його фінансова доступність для туристів, простота в організації відпочинку для

власників та постійний попит мешканців великих міст на відпочинок за межами міських агломерацій [2, с. 188].

Сільський зелений туризм варто розглядати як один із засобів отримання доходів сільським населенням та як один із чинників подолання бідності в сільській місцевості, а також як невід'ємний компонент комплексного розвитку сільських територій та сільської інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти, пов'язані з проблемами становлення та розвитку сільського зеленого туризму в Україні, розглядали такі провідні вчені, як Ю.В. Вишневецька, І.В. Власенко, А.О. Волкова, О.В. Гафурова, О.А. Дудзяк, В.В. Іванишин, С.П. Кузик, І.В. Литвин, Д.П. Могильник, Д.Л. Олесневич, С.П. Паламарчук, Т.А. Пінчук, О.М. Туєва, Х.М. Рихлицька, Н.В. Черкаська та ін.

Метою статті є виявлення проблем і перспектив розвитку сільського зеленого туризму в Україні, дослідження змісту категорії «сільський зелений туризм» та правових умов забезпечення діяльності у зазначеній сфері.

Вклад основного матеріалу дослідження. Україна має всі можливості для розвитку ефективного та прибуткового сільського зеленого туризму, оскільки вона володіє унікальним ресурсним потенціалом. Сільські території будь-якого куточка нашої держави мають надзвичайно багату історію, культуру, архітектурну спадщину, лікувально-рекреаційні ресурси, колоритний побут, вражаючі красою природні ландшафти. З огляду на це можна зазначити, що є всі передумови для становлення та розвитку сільського зеленого туризму в Україні, проте на даний час на одному рівні з сукупністю перспектив стоїть низка перепон, які суттєво гальмують цей процес.

Слід сказати, що сьогодні відсутній спеціальний нормативно-правовий акт, який врегулював би сферу сільського зеленого туризму. Основні засади діяльності сільського зеленого туризму визначаються Цивільним та Господарським кодексами України, Законом України «Про особисте селянське господарство» від 15 травня 2003 р. №742-IV, Законом України «Про туризм» від 15 вересня 1995 р. №324-95-ВР, Порядком надання послуг з тимчасового розміщення (проживання), затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. № 297 тощо.

Згідно з Законом України «Про туризм» туризмом є тимчасовий виїзд особи з місця проживання з оздоровчою, пізнавальною, професійно-діловою чи іншою метою без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає. Залежно від категорій осіб, які здійснюють туристичні подорожі (поїздки, відвідування), їх цілей, об'єктів, що використовуються або відвідуються, чи інших ознак виділяють такі види туризму, як молодіжний, сімейний, спортивний, лікувально-оздоровчий, екологічний (зелений), сільський, гірський, мисливський тощо [3]. Відповідно до ст. 6 вказаного Закону реалізація державної політики в галузі туризму здійснюється шляхом: визначення і реалізації основних напрямів державної політики в галузі туризму, пріоритетних напрямів розвитку туризму; визначення порядку класифікації та оцінки туристичних ресурсів України, їх використання та охорони; спрямування бюджетних коштів на розробку і реалізацію програм розвитку туризму; визначення основ безпеки туризму; нормативного регулювання відносин у галузі туризму (туристичного, готельного, екскурсійного та інших видів обслуговування громадян); ліцензування в галузі туризму, визначення кваліфікаційних вимог до посад фахівців туристичного супроводу; встановлення системи статистичного обліку і звітності в галузі туризму та курортно-рекреаційного комплексу; організації і здійснення державного контролю за дотриманням законодавства в галузі туризму; визначення пріоритетних напрямів підготовки кадрів у галузі туризму; участі в розробці та реалізації міжнародних програм з розвитку туризму.

Розвиток сільського та екологічного (зеленого) туризму є одним з пріоритетних напрямів державної політики в галузі туризму. Однак, попри пріоритетний та загальнодержавний характер, нині відсутня дієва система державних гарантій становлення та розвитку сільського зеленого туризму. Саме тому з метою удосконалення правових засад врегулювання відносин у сфері сільського зеленого туризму, створення сприятливих умов для його розвитку як високорентабельної ланки туристичної індустрії та додаткового джерела доходів сільського населення необхідне запровадження довгострокових заходів з формування ефективної моделі державного регулювання сільського зеленого туризму та визначення пріоритетних напрямів державної політики в цій сфері на рівні загальнодержавної програми розвитку туризму в Україні. При цьому основними напрямами державної політики мають бути податкове регулювання, надання допомоги з державного і місцевих бюджетів для створення соціальної інфраструктури і благоустрою сільських територій, відкриття туристичних представництв за межами України тощо.

У Законі України «Про особисте селянське господарство» визначено, що особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використання майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму [4]. Отже, вказаний нормативно-правовий акт не містить визначення поняття «сільський зелений туризм», а лише відносить його до видів діяльності особистих селянських господарств.

4 березня 2021 року був зареєстрований проєкт Закону України «Про сільський та сільський зелений туризм» № 5206, відповідно до якого сільським зеленим туризмом є відпочинковий вид сільського туризму, пов'язаний з перебуванням туристів у власному житловому будинку сільського господаря, окремому (гостьовому) будинку або на території особистого селянського (фермерського) господарства. Сільський господар – це фізична особа та члени сім'ї (родини), що ведуть господарську діяльність з використанням земельних ділянок та майна особистого селянського (фермерського) господарства, які належать їм на правах особистої, спільної, часткової власності або оренди відповідно до законів України [5].

Доцільно також звернути увагу на трактування науковцями поняття «сільський зелений туризм». Так, І. Литовченко зазначає, що сільський зелений туризм – це вид туризму, який передбачає тимчасове перебування туристів у сільській місцевості для відпочинку і отримання ними послуг з бронювання, розміщення, харчування, інформаційного обслуговування, інших видів послуг, спрямованих на задоволення потреб відпочивальників [1, с. 46].

На думку Х.М. Рихлицької, сільський зелений туризм – це вид туризму, який здійснюється на сільських територіях незалежно від призначення, надає різноманітні специфічні послуги для задоволення потреб споживачів і сприяє розвитку територіальної інфраструктури [6, с. 6].

С.А. Мазур та А.М. Прилуцький визначили сільський зелений туризм як добровільне надання за плату або безплатно послуг у сфері сільського зеленого туризму, а саме послуг з розміщення (проживання) не більше ніж на 10 місць, харчування, а також організації дозвілля й заходів, пов'язаних із використанням майна особистого селянського господарства, ознайомленням з місцевими звичаями і традиціями гостинності [7].

На нашу думку, найбільш вдалим є визначення сільського зеленого туризму, надане О.М. Туєвою. Вона визначає зелений туризм як заснований на договорі специфічний

вид туризму, що має рекреаційний, відпочинковий, оздоровчий та/або пізнавальний характер, зосереджений у сільській місцевості і пов'язаний з наданням послуг з тимчасового розміщення, харчування, екскурсійного забезпечення тощо фізичним особам шляхом використання майна, земельних ділянок та трудових ресурсів осіб, які займаються сільськогосподарською діяльністю та/або проживають у сільській місцевості, а також природного, культурного, етнографічного та соціального потенціалу регіону [8, с. 104].

Викладене дозволяє визначити такі основні ознаки, притаманні сільському зеленому туризму:

- є одним із видів самозайнятості та засобом отримання доходів сільського населення;
- здійснюється виключно у сільській місцевості з використанням туристичних ресурсів, а саме унікальних природних, соціально-побутових, культурологічних, етнографічних, історичних та інших особливостей сільських територій України;
- має обмежений суб'єктний склад, тобто послуги можуть надаватися фізичними особами одноосібно або разом з особами, які перебувають з ними у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з використанням майна, земельних ділянок, трудових ресурсів осіб, які займаються сільськогосподарською діяльністю;
- має договірний характер на платній або безоплатній основі;
- полягає у наданні різного роду послуг, таких як тимчасове розміщення, харчування, екскурсійне і розважальне обслуговування;
- не потребує державної реєстрації як суб'єкта господарювання, якщо індивідуальний засіб розміщення, який надається власником або орендодавцем для тимчасового розміщення (проживання), має обмежену кількість місць (менше 30).

Таке різне трактування науковцями та відсутність визначення сільського зеленого туризму у нормативно-правових актах є свідченням необхідності закріплення його на законодавчому рівні. З метою становлення та розвитку сільського зеленого туризму необхідно створити правову базу шляхом прийняття спеціального нормативно-правового акта – Закону України «Про сільський та сільський зелений туризм», яким будуть визначені загальні правові, організаційні й соціально-економічні засади реалізації державної політики України у сфері сільського зеленого туризму.

З 1996 року в Україні діє громадська організація «Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні», яка є ініціатором поширення розвитку сільського зеленого туризму в Україні. Метою Спілки є об'єднання господарів садіб та туристів на комунікаційних та маркетингових платформах, створення для туристів привабливої та якісної альтернативи під час вибору відпочинку у вигляді сільського зеленого туризму і допомога господарям садіб у досягненні сталого розвитку. Основні завдання Спілки такі: сприяння розвитку сільського зеленого туризму, зокрема несільськогосподарських видів діяльності у селі; сприяння підвищенню зайнятості сільського населення та сільському розвитку; популяризація гостинності сільського населення та пов'язаної з нею культурної спадщини й екологічної освіти; надання дорадчих та інших послуг у сфері сільського зеленого туризму; сприяння розробці стандартів та підвищенню якості послуг у сфері сільського зеленого туризму; сприяння громадській просвіті та освіти, а також науковій діяльності, застосуванню кращих національних і міжнародних практик та стандартів, пов'язаних з метою організації тощо.

Варто зазначити, що зараз сільський зелений туризм в Україні перебуває на етапі становлення, тоді як у всьому світі він набув статусу досить поширеного явища. З огляду на це доцільно дослідити стан розвитку сільського зеленого туризму провідних країн Європи.

Франція. У Франції розвиток сільського зеленого туризму розпочався у другій половині ХХ століття, коли у 1967 році був прийнятий план спільного розвитку сільської місцевості та туризму в Аквітанії за фінансової підтримки приватного сектору та координації урядової комісії. Згідно з цим планом прибережний район розділявся на 16 секторів, з яких дев'ять були обладнані пляжами, зонами відпочинку на озерах і місцями розміщення для водних видів спорту. Решта (зелені зони) передбачала збереження ландшафту та дикої природи. Садиби мають різні зіркові рівні комфортності. Крім того, садиби різняться за етнографічними ознаками. Тут представлені садиби Шампані, Провансу, Гасконії, Нормандії, Савойї. Також є спеціальні категорії агроосель, що пропонують відпочинок для інвалідів, дитячий відпочинок в сільській місцевості під час шкільних канікул, відпочинок господарів разом з їхніми домашніми улюбленими. Якість такого відпочинку контролюється і сертифікується Міністерством охорони здоров'я і соціального забезпечення Франції, а також Міністерством молоді та спорту. Підтримку розвитку курортних сіл у країні забезпечує інвестиційна програма "Gotes de France programme chalets – loisirs" [9, с. 203]. Спеціального законодавства у сфері сільського зеленого туризму у Франції немає, тому використовуються загальні закони, які регулюють галузь туризму. Окрім того, фінансування розвитку сільського зеленого туризму здійснюється за рахунок дотацій з Міністерства сільського господарства, позик з Фонду кредитування сільського господарства та Фонду кредитування готельного бізнесу.

Іспанія. Сільський зелений туризм в Іспанії регулюється спеціальними державними актами на рівні постанов в 17 автономних регіонах. У кожному регіоні є своя законодавча база, яка різниться суттєво (понад 50 різних термінів, назв і понять). В офісах асоціації сільського зеленого туризму або на офіційному туристичному вебсайті підприємства сільського зеленого туризму реєструються в електронних каталогах, тому туристи мають можливість вибрати щось для свого відпочинку в будь-якому куточку Іспанії [10, с. 294].

Угорщина. У законодавстві Угорщини сільський зелений туризм віднесений до сфери ведення особистого селянського господарства. У цій країні сформовані відповідні податкові інструменти. Сільська гостинність (сільський туризм) вважається різновидом робіт і послуг, які традиційно виконуються сільськими господарями у процесі ведення господарства на базі садіб. З огляду на це загальні правила, які стосуються діяльності у сфері сільського туризму, були визначені у нормативних актах щодо ведення сімейних господарств без створення будь-яких додаткових обов'язків або обмежень у господарській діяльності. У угорському законодавстві регулювання відносин, що виникають під час здійснення господарювання у сімейних садибах, не підпадає під дію нормативних актів, якими регулюються відносини у сфері підприємництва. Отже, не підлягають оподаткуванню й особисті доходи, отримані селянами від використання власного житла для прийому туристів. При цьому мають бути дотримані такі умови: для туристів надається не більше 10 ліжок-місць; річний дохід від цієї діяльності не перевищує 10 мінімальних місячних зарплат; місце постійного мешкання особи – нерухомість, яка використовується; житло розташоване в сільській місцевості, яка не віднесена до санаторно-курортних зон. Існують також спеціальні пільги та переваги для сімейних господарств, які займаються (або виявили бажання зайнятися) діяльністю у сфері сільського туризму, якщо вони розмішуватимуться на території сільських поселень в економічно слабборозвинутих (визнаних економічно депресивними) регіонах [11, с. 45].

Польща. Сільський зелений туризм у Польщі зародився в 1990 році та активно підтримується державою. Польське законодавство чітко відмежовує основні поняття і принципи

ведення сільського зеленого туризму від інших видів туристичних послуг, що надаються в сільській місцевості. Надання послуг сільського зеленого туризму за законодавством Польщі не належить до підприємницької діяльності, тому прибуток від такого бізнесу не підлягає оподаткуванню. Однак такий вид господарської діяльності має відповідати таким критеріям: 1) до послуг сільського зеленого туризму слід відносити надання господарями відпочивальникам в оренду кімнат, окремих будинків, житлових причепів, місць під встановлення наметів, продаж домашніх власновироблених страв, інших послуг, пов'язаних з перебуванням у даному господарстві; 2) селянина, який надає послуги з сільського зеленого туризму, слід вважати господарем, який займається сільськогосподарською діяльністю самостійно за власний рахунок і є самостійним власником сільського господарства; 3) надання послуг з сільського зеленого туризму означає використання з цією метою землі, будівель та інших ресурсів цього господарства без зміни їх основної функції – здійснення сільськогосподарського виробництва [12].

Висновки. З огляду на зарубіжний досвід можна сказати, що сільський зелений туризм є певним поштовхом, що прискорює розвиток як самої сільської місцевості, так

і країни в цілому. Позитивний досвід Іспанії, Франції, Угорщини тощо, які завдяки значній підтримці сільських регіонів та сільських господарів змогли вивести цей вид діяльності в один із важливих секторів економіки, є свідченням того, що сільський зелений туризм варто розглядати як один з основних важелів економічного зростання сільських територій, що дає змогу відродити економіку сіл, зберегти їх давні традиції, культурно-історичну спадщину та природне середовище.

Отже, для становлення та розвитку сільського зеленого туризму необхідні такі кроки: прийняття спеціального нормативно-правового акта – Закону України «Про сільський та сільський зелений туризм», а також державних програм з розвитку сільського зеленого туризму; запровадження пільгового кредитування сільського населення на розвиток цієї сфери діяльності; створення інформаційних ресурсів з пропозиціями послуг відпочинку у сільській місцевості на рівні країни та окремих областей з можливістю бронювання та резервування послуг; забезпечення підготовки фахівців, навчання та підвищення кваліфікації сільських господарів для роботи в секторі сільського зеленого туризму; сприяння просуванню сільського зеленого туризму в Україні серед іноземців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Литовченко І. Зелений туризм в Україні – важливий сектор соціально-економічного розвитку сільських територій. *Сталий розвиток*. 2015. № 1 (22). С. 46–51.
2. Гакал Т. Науково-концептуальні положення обґрунтування сутності категорії «сільський зелений туризм». *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 4. С. 187–197.
3. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 р. №324/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 31. Ст. 24.
4. Про особисті селянські господарства : Закон України від 15.05.2003 р. № 742-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15#Text>.
5. Про сільський та сільський зелений туризм : проект Закону України від 04.10.2021 р. № 5206. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5206&skl=10.
6. Рихлицька Х.М. Розвиток підприємств сільського зеленого туризму в контексті кластерного підходу : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)». Київ, 2013. 21 с.
7. Мазур С.А., Прилуцький А.М. Сільський туризм як перспективний напрям розвитку внутрішнього туризму. *Ефективна економіка*. 2018. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6122>.
8. Туєва О.М. Правові умови забезпечення діяльності у сфері зеленого туризму. *Порівняльно-аналітичне право* : електрон. наук. фах. вид. юрид. ф-ту ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т». 2017. № 3. С. 103–106.
9. Чеглей В.М. Світовий досвід розвитку сільського зеленого туризму. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Вип. 33. Ч. 3. 2011. С. 203–207.
10. Smith V.L. Tourism alternatives Tourism alternative: Potentials and problems in the development of tourism. *Philadelphia : University of Pennsylvania Press*. № 2. 2011. P. 294.
11. Гоблик В.В. Європейський досвід державного регулювання сільського зеленого туризму. *Актуальні проблеми економіки і фінансів* : тези доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ – Санкт-Петербург – Відень, 30 червня 2016 р. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/goblyk4.htm.
12. Michal Roman, Arkadiusz Niedziółka. *Agroturystyka jako forma przedsiebiorczosci na obszarach wiejskich*. Warszawa : Wydawnictwo SGGW. 2017. 122 p.